

Turinys

9	Išvadas
---	---------

1

19	PIRMIEJI ŽINGSNIAI MODERNYBĖS LINK
21	Chodakauskų šeima laikosi tradicijų, bet domisi ir tuo, kas modernu
51	Gimnazijos metai: tarp tradicinio auklėjimo ir modernėjančio gyvenimo iššūkių
61	Modernybės vėjai keičia požiūrį į santuoką
70	Vilnius tampa modernėjančios lietuvių visuomenės centru

2

89	PIRMOJO PASAULINIO KARO PADIKTUOTI POKYČIAI
91	Jadvygos emancipaciją paspartina studijos Sankt Peterburge
102	Sofijos Smetonienės veikla vokiečių okupuotame Vilniuje
114	Modernu būti drąsiai. Seserys aktyviai įsitraukia į Lietuvos Tarybos misijas
128	Naujos Sofijos Smetonienės patirtys emigracijoje Šveicarijoje

3

139	MODERNĖJANČIOS NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS VISUOMENĖS ŽINGSNIAI
141	Visuomenės žvilgsniai krypsta į pirmąją Lietuvos politinio elito porą
156	Modernybė veikia asmeninius Jadvygos santykius ir santuoką su Juozu Tūbeliu

183	Meilės liepsnelės prezidentienės Sofijos Smetonienės širdyje
201	Tarp tradicijos ir modernumo balansuojantis vaikų auklėjimas Smetonų šeimoje
212	Ilgai laukta Jadvygos motinystė ir pakitęs požiūris į vaikystę
230	Įkurtuvės Jadvygos Tūbelienės namuose
247	Sofijos Smetonienės namais tampa nuosavas ūkis Užugiryje
262	Moterys kuria savitą stilių
290	Smetonų ir Tūbelių šeimų atostogų ir laisvalaikio pokyčiai
311	Moterys didžiojoje politikoje, arba Politinė įtaka būnant Prezidento ir Ministro Pirmininko šešėlyje
348	Sofijos Smetonienės ir Jadvygos Tūbelienės visuomeninė ir socialinė veikla

4

383	TOLI NUO LIETUVOS
385	Sofijos Smetonienės pažintis su modernia Amerika ir lietuvių išeivija
422	Pirmieji Jadvygos Tūbelienės metai Amerikoje
434	Pokyčiai Jadvygos gyvenime tapus JAV piliete ir valstybės tarnautoja
458	Apibendrinimas
462	Šaltinių ir literatūros sąrašas

Moterys kuria savitą stilių

XX amžiaus 3-iajame dešimtmetyje inteligentija sekė Vakarų Europoje madingas kūniškumo tendencijas, kurios skelbė, kad grožis nėra Dievo dovana, ir kvietė susikurti sau tinkamą įvaizdį, išorinius defektus paverčiant asmeninio žavesio dalimi. Po Pirmojo pasaulinio karo Vakaruose išpopuliarėjęs lieknumo bumas Lietuvą pasiekė XX amžiaus 3-iojo dešimtmečio pabaigoje. Tuo metu gerokai pakito moters išvaizda: paplito trumpų plaukų šukuosenos, sutrumpėjo sijonai, o drąsios iškirptės atidengė nugarą ir krūtinę. Šios naujovės lėmė išaugusią šilkinių kojinių, bižuterijos ir parfumerijos paklausą.

Lietuvės inteligentės domėjosi mada, prenumeravo užsienietiškus mados žurnalus: „Hollywood“, „Beyer Mode“, „Marie Claire“, „Ladies Home Journal“, „McCall“. Juose netrūko patarimų, kaip rengtis vyrui ir moteriai, kuo puošti vaikus. Lietuviškoje spaudoje taip pat buvo daug nuotraukų, drabužių eskizų, patarimų, kas ir kokia proga tinkama dėvėti. Vakarietiškas madas bene labiausiai sekė laikinosios sostinės ponios. Laisvės alėjoje ir senamiestyje buvo gausu siuvyklų, kurios siuvo drabužius pagal naujausias Europos mados centrų tendencijas. Buvo svarbu ne tik madingai, bet ir tinkamai apsirengti. Pavyzdžiui, su vakarine suknele buvo galima pasirodyti tik vieną kartą, o su tais pačiais bateliais – keletą sykių. Vyrui išsiruošti į pokylį būtinai reikėjo frako arba smokingo, prie kurių derėjo cilindras.

Tuo pat metu siūlyta ieškoti originalaus lietuviško aprangos stiliaus. XX amžiaus 4-ąjį dešimtmetį vis dažniau vakarinę moters drabužį pakeisdavo tautiniai rūbai. Lietuvės puošdavosi gintaro papuošalais, o vyrai vietoj kaklaraiščio rišdavosi tautines juostas. Moterys ir vyrai naudojo daug kosmetikos ir higienos priemonių. Lietuvoje buvo puikiai žinoma Kaune veikusi akcinė bendrovė „GerMaPo“, gaminusi įvairius kremus, muilus, šampūnus, skutimosi kosmetiką, priemones nuo pleiskanų ir plaukų slinkimo, nuo prakaitavimo, vaikišką pudrą „Garnys“, veido pudrą „Gražina“ ir kita. Populiariausią kosmetiką Lietuvoje gamino fabrikas „Florance“. Moterys mielai kvėpino si lietuviškų alyvų kvėpalais „Lilas de Lithuanie“, taip pat „Aida“, „Carmen“, „Crepe Marocain“ (liet. „Marokiečių krepas“), „Jockey Klub“ (liet. „Žokėjų

Sofijos Smetonienės portretas.
Kaunas, XX a. 4 deš.
D. Augustinavičienės archyvas

klubas“), „Mon bijou“ (liet. „Mano brangenybė“), „Salomėja“, „Sfinks“. Vyrai rinkosi „Florance“ gaminamą skutimosi kremą „Figaro“, dantų pastą „Miradont“ ir kita.

Gyvenimo stiliaus kūrimas pirmiausia reiškė pasipriešinimą iki tol galiojusiam tradiciniam ir jau pabodusiam gyvenimo būdui. Modernizmas kvietė priešintis bandos jausmui ir kurti savitą stilių, išsiskirti iš minios, tapti individualybe. Modernaus gyvenimo stiliaus paieškos veikė ir seserų sprendimus, kaip elgtis, kaip rengtis ir galiausiai kuo būti. Anot Didžiosios Britanijos sociologo A. Gidenso, gyvenimo stilius nėra tradicinėms kultūroms labai priitaikomas terminas, nes jis reiškia galimybę rinktis iš daugelio galimų variantų ir yra pasisavintas, o ne perduotas iš kartos į kartą. Gyvenimo stilius yra surutinta praktika, rutiniški rengimosi, valgymo įpročiai, veiklos būdai ir pasirinkta bendravimo su kitais aplinka; bet rutinas, kurių laikomasi, galima refleksyviai keisti, nes AŠ tapatumo prigimtis yra mobili. Kiekvienas mažas

sprendimas, kurį asmuo daro kiekvieną dieną, – kaip apsirengti, ką valgyti, kaip elgtis darbe, su kuo susitikti vėliau vakare, – padeda kurti tokias rutinas. Visi tokie pasirinkimai (taip pat ir didesni bei turintys rimtesnių padarinių) yra ne tik sprendimai, kaip elgtis, bet ir sprendimai, kuo būti. Kuo potradi-ciškesnė aplinka, kurioje veikia individas, tuo labiau gyvenimo stilius palie-čia pačią AŠ tapatumo šerdį, jo kūrimą ir perkūrimą.³⁴³

XX amžiaus 3-iojo dešimtmečio pabaiga – tai laikas, kai Lietuvos mies-tuose, pirmiausia sostinėje Kaune, jau susiformavo tam tikras tautinis viduri-nysis sluoksnis ir tuo pat metu atsirado naujų leidinių, skirtų naujų saviiden-tifikacijos atspirties taškų beieškančiai auditorijai. Pavyzdžiui, laikraščiai „Sekmadienis“, „Diena“ ar „Naujas žodis“ rašė apie moters grožį, madą, flirto meną, higieną, modernius šokius. Kaip teigia istorikė Kristina Lotužytė, per moters išvaizdą reiškiasi jos atstovaujamos grupės socialinis statusas, todėl ta išvaizda privalo atitikti tam tikrus sutartinius modelius. Neabejotina, kad Kauno ponios grožis turi skirtis nuo darbininko žmonos ar valstietės grožio, tačiau kaip? Atsakymas – Kauno ponios grožis turi būti modernus.³⁴⁴ Moder-numas šiuo atveju dažniausiai suvokiamas kaip žengimas koja kojoni su tais grožio standartais, kurie pasiekia Lietuvą iš Paryžiaus ir Holivudo.

Būtent XX amžiaus 3-iajame dešimtmetyje sociologai pastebi kūniškumo renesansą – kūnas tampa ne išskirtinio žavėjimosi, o ir konstravimo objektu. Taip modernumas tarsi kvestionuoja grožio, kaip Dievo dovanos, sampratą ir teigia, kad tinkamą išvaizdą moteris gali susikurti pati. Anot K. Lotužytės, vis griežtėjantys išvaizdos reikalavimai paverčia moterį savotiška belaisve: „Negraži moteris praranda net tą menką pasiteisinimą, kad grožio jai gamta pašyktėję, į tai jai bet kuris laikraščio „ekspertas“ atkirs, kad grožį turi su-sikurti pati, net savo defektus paversdama originalaus žavesio dalimi.“³⁴⁵ Kar-tu vis daugiau kalbėta apie tai, kad lietuvėms pačioms metas susikurti indi-vidualų stilių ir aklai nesekti Vakarų Europos madomis: „Jau laikas kritiškai pagalvoti apie kiekvieną drabužį, kuriuo dėvime. Nevežti į Lietuvą Paryžiaus muslinų, bet rasti sau tinkamas medžiagas, rasti mūsų tipą geriausiai puo-šiančias spalvas ir kurti individualų skonį. <...> Drabužio pasiuvimas netu-ri priminti lokio judesius arba kabareto primadoną. Apsinuoginimai mūsų

343 Giddens Anthony. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai, 2000, p. 108.

344 Lotužytė Kristina. *Kodėl moterys privalo būti gražios? Moteriškumo sampratos kaitos atspindžiai Lietuvos tarpukario spaudoje*. Menotyra, 2003, nr. 2, p. 61.

345 Ten pat, p. 61.

padėčiai ir moralei netinka. Tą smerkia ir krikščioniškoji etika. Metas, pasižiūrėjus Berlyno ir kt. žurnalus, rimtai savęs paklausti, kas iš mūsų sukurs lietuvaitės tipui individualią ir racionalią madą, kuri stipriau pabrėžtų visą mūsų šalies moters grožį.³⁴⁶

Apie tai, kad mada tik gadina moteris ir verčia jas tuščiai išlaidauti, pirmoji prabilo rašytoja ir Lietuvos moterų sąjungos narė G. Petkevičaitė-Bitė. 1927 metais ji kreipėsi į Prezidentą A. Smetoną ir pasiūlė įvesti uniformas tarnautojams bei mokytojams. Jos argumentas buvo ekonomiškumas, nes uniforma tinka ir darbe, ir pokylyje, be to, skatina drausmingumą. G. Petkevičaitė-Bitė Prezidentui A. Smetonai nurodė: „Po alkoholio antra garbės vieta teks madai, nelemtai moterų madai, kuri nemažiau mūsų tautos syvus gaišina kaip alkoholis. Neapsiriksiu tvirtindama, kad mūsų moterys apsirgo madų psichoze.“ Šiuo pasiūlymu G. Petkevičaitė-Bitė norėjo sušvelninti visuomenėje matomą socialinę nelygybę, ypač didžiulį skirtumą tarp miesto ir kaimo, tarp tarnautojų ir kitos visuomenės dalies. O gal ir kaip visuomenę drausminančią priemonę?³⁴⁷ Tačiau į šiuos pasiūlymus įsiklausė tik saujelė kuklumu pasižyminčių moterų, likusios ir toliau suko galvą dėl amžino klausimo „ką apsirengti?“.

Dar kartą mažiau kreipti dėmesio į greitai besikeičiančias madas Lietuvos moterys buvo pakviestos 1933 metais Lietuvai kovojant su pasaulinės ekonominės krizės padariniais. Tuomet joms buvo pasiūlyta laikytis taupumo politikos, kovoti su prabanga ir užsieninėmis prekėmis, geriau pirkti lietuvišką produkciją ir palaikyti vietos gamintojus. Šie pasiūlymai taip pat atspindėjo modernėjančios visuomenės pokyčius.

Panagrinėkime, kaip modernėjanti miesto aplinka paveikė Sofijos mados ir gyvenimo stiliaus paieškas. Iki 1919 metų išliko vos keletas nuotraukų, kurios gali mums iliustruoti jos gyvenimo stiliaus paieškas. Jaunystėje Sofiją matome dėvinčią madingus drabužius, kurie pagal to laikmečio dvasią išryškino liauną liemenį ir dailią figūrą. Sofija ilgus besigarbanojančius plaukus rišdavo į laisvą kuodelį ir jie apgaubdavo jos galvą lyg švelni aureolė. Jos apranga smarkiai paveikta naujos mados: šviesi palaidinukė ir tamsaus audinio sijonas su liemenį išryškinančiu diržu. (*Žr. p. 55*)

346 Blauzdžiūnaitė Izabelė. *Ar kuriam lietuvaitės tipui pritaikintą madą*. Naujoji vaidilutė, 1932, nr. 12, p. 465, 466.

347 Jurėnienė Virginija. *Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje–XX amžiaus pirmojoje pusėje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, p. 115, 116.

O štai fotografijoje su pusseserėmis Marija ir Vanda Chodakauskaitėmis kur kas geriau matyti pusseserių apranga – madingos XX amžiaus pradžios suknelės su liemenį išryškinančiu plačiu diržu. Ilgų plaukų šukuosenos skirtingos, tačiau vyrauja ant viršugalvio sukelti plaukai, kurie įrėmina veidą tarsi paveikslą. Sofija stovi tarsi pasislėpusi už žavingųjų pusseserių. Matome, kad jos apranga gerokai drąsesnė: ji dėvi ryškių spalvų dryžuotą palaidinę ir kuklią juodą katiliuko formos skrybėlaitę. Atrodo, kad Sofija net nenorėjo fotografuotis, todėl žiūri į kitą pusę, nei stovi fotografas.

Labai gaila, tačiau vestuvinio portreto Smetonos neturėjo, todėl nebuvo įamžinta, kaip Sofija atrodė pasipuošusi tuoktuvių dieną. Fotografija tuo metu populiarėjo, nusifotografuoti ir nusiųsti savo portretą artimiesiems bei draugams buvo paplitusi tradicija, tačiau fotografo paslaugos nebuvo pigios, tad ir nuotraukų nebuvo šimtai kaip dabar.

Ištekėjusi ir gyvendama Vilniuje Sofija prisitaikė prie miesto damų aprangos stiliaus. Išlikusioje 1916 metų Lietuvos draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti liaudies valgyklų valdybos fotografijoje matome Sofiją su madinga jaunatviška šukuosena: ilgi plaukai supinti į kasas, virš ausų susukti į ritinėlius ir prisegti. Tokia pat šukuosena pasipuošusi ir kita valdybos narė. Sofija sėdi centre, ir tai reiškia, kad ji eina svarbias pareigas. Jos apranga atitinka 1914–1915 metų tendencijas, o karo metas privertė taupyti drabužius ir rengtis tuo, kas buvo spintoje iki karo. Sofija dėvi baltą palaidinukę, puoštą raudonomis juostelėmis, segi tamsų ilgą sijoną. Ant kelių pasidėjusi baltas pirštinaites. Apsiauvusi madingus batelius su kaspinais. (*Žr. p. 109*)

Sprendžiant pagal išlikusias fotografijas, tik 1919 metais, išvykusi į Šveicariją, Sofija iš esmės pakeitė savo stilių. Pirmiausia ji nusikirpo ilgus plaukus ir su madinga trumpų besibanguojančių plaukų šukuosena vienoje Lozanos fotoateljė įsamžino portrete su vaikais. Šioje nuotraukoje galime pastebėti ir daugiau madingų tendencijų. Pavyzdžiui, nebeliko aklinau užsagstytų ir pečių liniją išryškinančių palaidinių. Sofija ir vaikai vilki madingus laisvai krintančius drabužius atviru kaklu. Nuotraukoje jie matyti tik iki pusės, tad nieko negalime pasakyti apie drabužių ilgį, batelius ar kojines. (*Žr. p. 136*)

Sugrįžusi iš Šveicarijos pirmoji Lietuvos prezidentienė atsidūrė visuomenės dėmesio centre. Nors tuo metu viešai aptarinėti aplinkinių išvaizdą buvo labai prastas tonas, prezidentienė ir pati juto nebylų spaudimą apdara

Sofija Chodakauskaitė (*centre*) su pusseserėmis Marija
ir Vanda Chodakauskaitėmis, apie 1904 m.
Klivlando lietuvių kultūros dokumentavimo centras

Prezidentas Antanas Smetona su žmona Sofija laisvalaikiu mėgo jodinėti.
Sustabdytas kadras, XX a. 3 deš.
Lietuvos centrinis valstybės archyvas

Prezidentas Antanas Smetona, Sofija Smetonienė, generolas Silvestras Žukauskas
ir kiti karininkai laisvalaikio iškyloje su žirgais. Sustabdytas kadras, XX a. 3 deš.
Lietuvos centrinis valstybės archyvas

ir apskritai išvaizda visuomenei sudaryti kuo malonesnį bei patrauklesnį vaizdą. Tačiau 1919 metų laikotarpio fotografijų yra vos kelios, tad daryti platesnes išvadas, kaip pirmoji ponė Lietuvos moterims rodė aprangos modernėjimo tendencijas, per drąsu. 1919-ųjų gruodį S. Smetonienė kartu su Prezidentu A. Smetona ir kitais oficialiais asmenimis lankė sužeistus Lietuvos karių karo ligoninėje Kaune. Čia ji dėvi tamsų ilgą paltą ir plačiakraštę juodą skrybėlę (žr. p. 146).

S. Smetonienė daugiau laiko madai prisijaukinti turėjo skirti nuo 1926 metų pabaigos, kai jos vyras antrą kartą tapo Prezidentu. Jo antroji kadencija tęsėsi beveik keturiolika metų, tad Sofija ilgainiui tapo gyvenimo stiliaus tendencijas diktuojančia moterimi. Ji pati, tiksliau jos kūnas, virto tam tikru transliatoriumi, kaip dabar madinga sakyti, „siunčiančiu žinutes“ moterims. Apie tai kalbėdami omenyje turime turėti, kaip modernybė veikė žmogaus kūną. Šį poveikį gerai užčiuopė Didžiosios Britanijos sociologas A. Gidensas, kuris plačiau svarstė kūno sąvoką. Jis rašė: „Kūnas“ atrodo paprasta sąvoka, ypač palyginti su tokiomis sąvokomis kaip „Aš“ arba „Aš tapatumas“. Kūnas yra objektas, kurį turėti – visų mūsų privilegija arba pasmerkimas, jis yra gerovės ir malonumo jausmų šaltinis, bet taip pat ligų ir kančių vieta. Tačiau, kaip pabrėžėme, kūnas nėra tik fizinis darinys, kurį mes „turime“, jis yra veiksmų sistema, praktikos būdas, o tai, kad jis praktiškai paniręs į kasdienio gyvenimo sąveikas, turi esminę reikšmę palaikant aiškų Aš tapatumo jausmą.“³⁴⁸

Jis teigia, kad kūno išvaizda turi reikšmingų aspektų Aš ir Aš tapatumui. Kūno išvaizda – tai visi individo ir kitų kūno paviršiaus dalių, taip pat aprangos ir puošimosi bruožai, kurie matomi ir paprastai naudojami kaip raktas veiksmams interpretuoti. Manieros lemia tai, kaip individas naudojasi išvaizda bendroje kasdienės veiklos situacijose. Anot A. Gidenso, kai kurie kūno išvaizdos ir manierų tipai neabejotinai tapo svarbūs prasidėjus modernybei. Ikimoderniose kultūrose išvaizda dažniausiai būdavo standartizuojama pagal tradicinius kriterijus. Pavyzdžiui, veido gražinimas arba apranga visada tam tikru mastu būdavo priemonė individualumui reikštis, tačiau paprastai tai buvo galima ir pageidaujama daryti gana menkai. Išvaizda pirmiausia rodė socialinį, o ne asmeninį tapatumą. Ir šiandien apranga dar nėra visiškai

348 Giddens Anthony. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai, 2000, p. 129.

atskirta nuo socialinio tapatumo ir tebėra lyties, klasinės padėties, profesinio statuso rodiklis. Aprangos stiliui įtaką daro grupės spaudimas, reklama, socialiniai ekonominiai ištekliai ir kiti faktoriai, dažnai skatinantys taikytis prie standarto, o ne išryškinti individualius skirtumus.³⁴⁹ Taigi iš A. Gidensso minčių galime apibendrinti, kad modernėjanti visuomenė ne tik leido S. Smetonienei per pasirinktus drabužius ir papuošalus suderinti asmeninį ir socialinį tapatumą, bet ir tikėjosi pamatyti puikų valstybės pirmąją poniją reprezentuojantį rezultatą.

Prezidentienė, kaip ir tūkstančiai kitų laikinosios sostinės moterų, juto mados svarbą. Mada tarpukario Kauną buvo tiesiog užvaldžiusi: atidengtos ir šilkinėmis kojineis apmautos kojos, iškirptės priekyje ir nugaroje... Drabužiai buvo tokie ryškūs ir atviri, kad religingi ir konservatyvūs mados priešininkai 1929 metais organizavo „mados teismą“, skelbdami, kad toks reiškinys daro moralinę žalą, nes per trumpi sijonai, per atviros iškirptės kelia vyrų aistras, tvirkina visuomenę, o kitus pykdo.³⁵⁰

Buvo kalbama ir apie žalingą ekonominį mados efektą: naujos mados sekėjoms nuolat stigo pinigų suspėti įsigyti naujausius modelius. Tad moterims buvo patariama rinktis saiką, rasti mados vidurį: neatsilikti, bet ir pernelyg nebėgti su mada. Žengti koja kojon su mada ne tik anuomet, bet ir dabar nėra taip lengva, tačiau ir šiuo atveju gelbėjo moterų gudrybės ir siuvėjų patarimai. Anot A. Savickienės, moterys buvo mokomos nuo siuvamos suknelės atlikusias atkarpas panaudoti apykaklei. Iš pernykščių drabužių buvo siūloma pasidaryti gėlių, kurios papuoštų naują rūbą. Patarta vengti mėgdžiojimų, prieš išsirenkant rūbą atsižvelgti į savo kūno proporcijas, aprangą pajavairinti detalėmis. Stiliaus specialistai mokė, kad neužtenka turėti tik pigių drabužių, tiesiog būtina įsigyti bent vieną brangų, elegantišką paltą, pasiūtą iš geros kokybės audinio. Straipsniuose pasirodydavo žinomų Holivudo moterų patarimų. Raginta nebijoti keisti stiliaus, kad vyrai nepavargtų nuo monotoniškos išvaizdos, nepamiršti romantikos: būtinai įsigyti romantišką suknelę, kuri leistų pamiršti virtuvę, buitį ir kitus rūpesčius.³⁵¹ Žinoma, tokie praktiški patarimai galėjo tikti eilinėms miestietėms, bet ne poniai prezidentienei.

349 Ten pat, p. 130.

350 Matijošaitis J. *Madų teismas*. Rytas, 1929 04 22, nr. 30, p. 2.

351 Savickienė Aurelija. *Nekuklioji Lietuva*. Vilnius: Versus aureus, 2016, p. 150, 151.

Prezidentas Antanas Smetona su žmona Sofija dalyvauja renginyje. Kaunas, 1933 m.
Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune

Spaudos baliuje pasipuošusios politinio elito damos. Sėdi užsienio reikalų ministro žmona Vincenta Lozoraitienė ir prezidentienė Sofija Smetonienė. Už V. Lozoraitienės stovi Ministras Pirmininkas Juozas Tūbelis. Kaunas, 1936 m. vasario 22 d.
Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune

Kamilė Marta Horn, vokiečių šokėja, tylos ir garso eros kino žvaigždė. Atvirukas, Vokietija, XX a. 4 deš. Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune

Garsiausi Holivudo aktoriai Greta Garbo ir Nilsas Asteris, vaidinę populiariausiuose XX a. 3–4 deš. filmuose. Istorinė Lietuvos Respublikos Prezidentūra Kaune

Prezidentienė, žinoma, turėjo galimybę siūdintis pas geriausius siuvėjus, užsisakyti brangiausius audinius ir papuošalus. Tačiau ir šioje srityje Sofija labiau klio vėsi savo stiliumi nei naujausios mados vėjais. Mada ateina ir praeina, o moteris, turinti savitą stilių, padaro įspūdį ilgam. Šiandien nekvėstionuojama tinkamo įvaizdžio svarba ir jo poveikis aplinkai. Drabužiai yra simbolis ir tam tikra komunikacijos priemonė. Vis dėlto stiliaus turėjimas nepriklauso nuo to, kiek drabužių kaba spintoje, veikiau nuo to, kokią žinią savo apdarais moteris siunčia. Pasitikėjimas savimi ir dvasinė pusiausvyra leido Sofijai sukurti tikrai gerą moterišką laikyseną. Veikiausiai prieš rengdamasi svarbesniam pokyliui prezidentienė apdarų tema pasikalbėdavo su seserimi Jadvyga, kuri buvo netituluota laikinosios sostinės Ponia elegancija. Dar 1830 metais Honorė de Balzakas (Honoré de Balzac) rašė: „Moters

Prezidentas Antanas Smetona su žmona Sofija priima skautų organizacijos įkūrėją Robertą Baden-Pauelį su žmona Olave. Palanga, 1933 m. rugpjūčio 17 d. Fot. S. Vaitkevičius Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

drabužiai yra nuolatinė intymių minčių manifestacija, kalba ir simbolis.“ Iš tiesų, drabužiai pridengia kūną, bet taip pat jie daug apie mus pasako.³⁵²

Sofija negalėjo pasigirti tobulomis kūno linijomis, tačiau buvo ori ir elegantiška ponija. Palyginti su seserimi Jadvyga, niekada nesivaikė naujausios mados vėjų, buvo ne tokia rafinuota ir labai praktiška moteris. Pirmenybę teikė patogiams ir praktiškiems drabužiams, elegantiškai ir prabangiai apsirengdavo tik per svarbesnius renginius. Iš papuošalų Sofija labai mėgo masyvius karolius iš koralų, stiklo, prabangią bižuteriją. Būtent Jadvyga jai patardavo, kas madinga, parodydavo, kokio fasono suknelę ar paltą pasisiūdinti, nuvedavo pas madingus drabužius siuvančias siuvėjas. Tačiau ir jos ne visada įkalbėdavo S. Smetonienę apsirengti moderniai. Sofija buvo gana konservatyvi, jai patikdavo ramios, neutralios spalvos, o Jadvyga visada sakydavo,

352 Jakubavičienė Ingrida. *Duetas: Antanas ir Sofija Smetonos*. Vilnius: Versus aureus, 2016, p. 248.

kad prezidentienė turi būti matoma iš toli ir jai dera puošti ryškesnėmis spalvomis. S. Smetonienė gana daug rūkė, tad galima spėti, kad turėjo kvepintis intensyvesniais kvepalais, kurie permuštų tabako dūmų kvapus.³⁵³

Apie S. Smetonienės drabužių spintą ši bei tą galime sužinoti perskaitę Užugirio dvaro inventoriaus aprašą, kuriame smulkiai aprašytas visas nacionalizuotas A. Smetonos turtas. Taigi, moteriškų drabužių spintoje, kuri, kaip spėjame, priklausė Sofijai, buvo: du chaki spalvos apsiaustai, juoda aksominė suknelė, trys juodos šilkinės suknelės, dvi juodos vilnonės suknelės, avietinės spalvos šilkinė suknelė, aksominis moteriškas ir vyriškas chalatai, aksominė raudona suknelė, drobinė balta suknelė, dvi šilkinės margintos baltos spalvos suknelės, tamsi marga suknelė, geltona šilkinė *komine*, šilkinis melsvas chalatas, margas sijonas ir du megztukai.³⁵⁴ Iš aprašo matyti, kad Sofija mėgo ne tik juodas, bet turėjo ir ryškesnių spalvų suknelių.

Paminėsime dar keletą to meto tendencijų, puikiai atsispindėjusių Sofijos aprangoje. Vienoje nuotraukoje Sofija užfiksuota su kostiumėliu ir kailiu. Atrodo, kad ir sesuo Jadvyga pasipuošusi panašiu aksesuaru. Nešioti kailius, ir ne tik šaltuoju metų laiku, buvo labai aiški mados tendencija.

Iš visų papuošalų, atrodo, Sofija labiausiai mėgo karolius – jais pasipuošusią matome daugelyje nuotraukų. Atsiminimuose Prezidento apsaugos karininko leitenanto P. Skardžiaus duktė Ina rašo: „<...> aš priglusdavau prie jos peties, glostydavau jos rankas, čiupinėdavau apyrankes ir žiedus, ir savo mėgstamiausią ilgą koralų vėrinį. Papuošalai buvo vis tie patys – jais pasipuošusi ji išvyko iš Lietuvos. Kas liko po karo, Mamukas nešiojo beveik kasdieną.“³⁵⁵

I. Kozel aprašo ir išpūdingus Sofijos žiedus su brangakmeniais, puošusius jos rankas: „Jos siluetas tik ištiesia man ranką. Aš tą ranką apžiūriu prieš paliesdama. Oda kaip senų žmonių, raudonai nulakuoti nagai. Pirštai apmaustyti žiedais su brangakmeniais, jie žėri sudėtingais ornamentais.“³⁵⁶

Skrybėlaičių moda nuolat kito, tad jų kiekviena ponija turėjo įvairiausių spalvų ir dydžių. Iš išlikusių nuotraukų galime daryti išvadą, kad Sofija visą laiką labiausiai mėgo didesnes skrybėles plačiais kraštais, kurios patogiai uždengdavo galvą ir paslėpdavo nemažą kupetą purių plaukų. Ji nepaisė 4-ojo

353 Ten pat, p. 249.

354 1940 07 26 Užugirio dvaro turto apyrašas. LCVA, F. 1686, ap. 1, b. 221, l. 10.

355 Prezidento sargyboje. *Leitenanto Povilo Skardžiaus istorija*. Sud. I. Jakubavičienė. Vilnius: Versus aureus, 2017, p. 193.

356 Ten pat, p. 189.

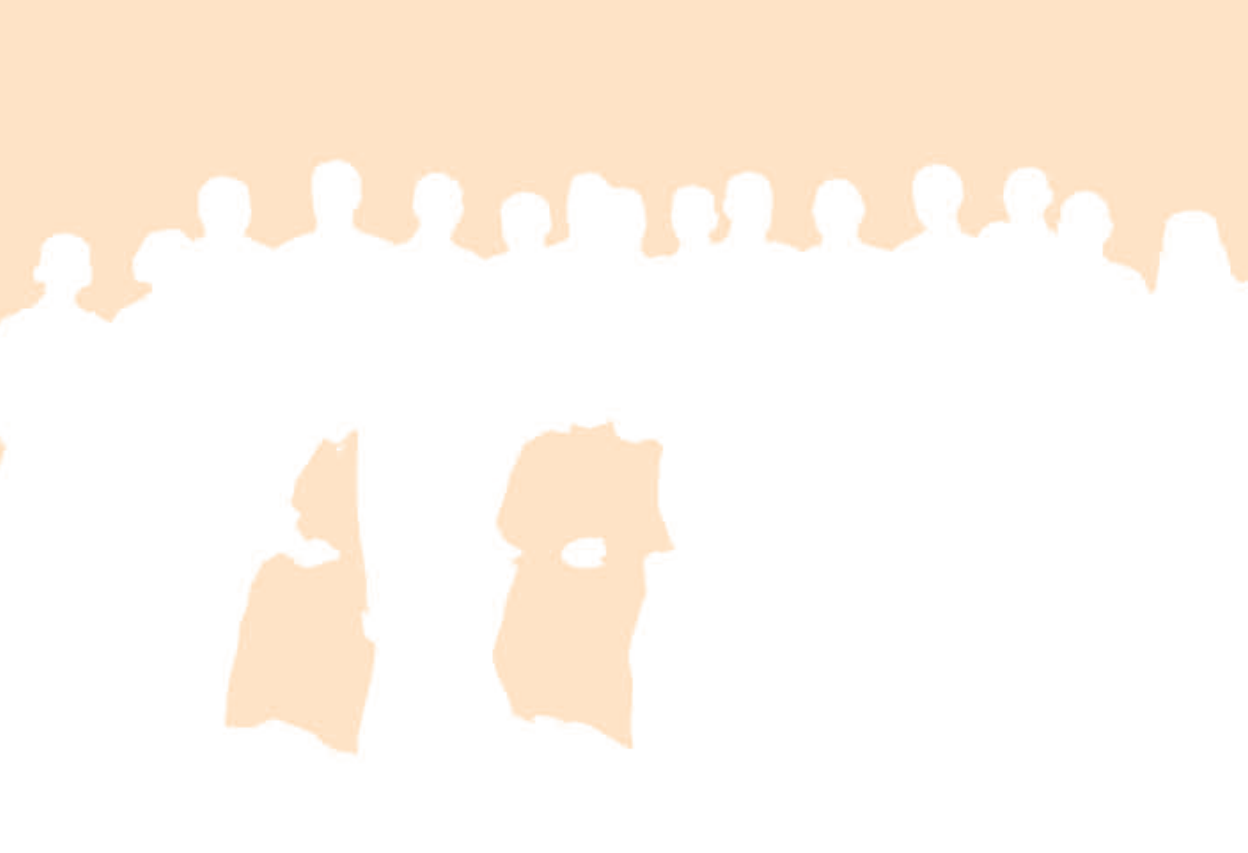

Baltijos šiaudinių ir veltinių skrybėlių fabriko ekspozicija 7-ojoje Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodoje. Kaunas, 1928 m. birželio 28 – liepos 3 d.
Fot. J. Tallat-Kelpšienė
Lietuvos centrinis valstybės archyvas

Moterims siūlomos madingos 1937 m. pavasario sezono skrybėlaitės. *Moteris ir pasaulis*, 1937, nr. 2, p. 23.

dešimtmečio skrybėlių įvairovės: „<...> plokščios apskritai ir pailgos, panašios į jūrininkų kepuraites, mažytės, visos iš gėlyčių, vienos uždengia kaktą ir akį, mesdamos šešėlį ant skruostų, tik lūpas palikdamos laisvas, kitos vėl toli nubėgo nuo kaktos, atidengdamos net plaukų dalį. Visos skrybėlaitės daugiausia papuoštos vainikėliais, gėlytėmis, rožytėmis, žibuoklėmis...“³⁵⁷ Sofija, galima sakyti, visada liko ištikima savo stiliui.

357 *Laiškas draugei*. *Moteris ir pasaulis*, 1937, nr. 2, p. 23.

Sofija Smetonienė ir Jadvyga Tūbelienė kartu su Lietuvos didžiosios kunigaikštienės Birutės karininkų šeimų moterų draugijos valdyba ir Karininkų ramovės seniūnų taryba. Kaunas, 1935 m.
Lietuvos centrinis valstybės archyvas

Pirmoji pora traukė visuomenės dėmesį, kiekvienas jos pasirodymas viešumoje sulaukdavo didžiulio susidomėjimo, ir S. Smetonienė gana greitai priprato prie publikos dėmesio, išmoko tinkamų manierų, stengėsi atrodyti žavingai. Ji, kaip ir dauguma laikinosios sostinės ponių, be abejo, domėjosi mada, gaudė informaciją apie populiarių sezono stilių, gerus siuvėjus. Iš užsienio atvykę svečiai neretai stebėjosi Kauno moterų puošnumu ir elegancija. Nors buvo sutariama, kad skoningai ir elegantiškai besirengiančios ponios yra tikra miesto puošmena, spaudoje netrūko ir kritikos, kad moterys besivaikydamos mados pereina prie tuščio išlaidavimo ir lenktyniavimo. XX amžiaus 4-ojo dešimtmečio viduryje buvo populiarūs ir tautiniai drabužiai – jais buvo galima pasipuošti daugybe sykių ir taip propaguoti patriotizmą.

Fabriuose pradėti siūti masinės gamybos drabužiai buvo prieinamesni visiems vartotojams, juos galėjo nusipirkti bet kuris žmogus, trynėsi anksčiau

būdingi luominiai aprangos skirtumai. Anot istorikės Giedrės Polkaitės, mada buvo miestiečių prerogatyva. Tai atskleidžia ir reklamų iliustracijos, kuriose tarp miesto ir kaimo gyventojų aprangos daroma aiški skirtis: miestietės vilkėjo blauzdas atidengiančias sukneles, avėjo aukštakulnius batelius, vyrai dėvėjo kostiumą, ryšėjo kaklaraištį, nešiojo skrybėlę, o štai kaimo moterys segėjo sijonus su prijuostėmis, vilkėjo drobines palaidines, vyrai – milo kelnes, drobinius marškinius stačia apykakle, avėjo aulinius batus, dažnas nešiojo apskritą kepuraitę su snapeliu. Peržvelgus 1928–1940 metų „Sekmadienio“ reklaminių skelbimų iliustracijas matyti, kad beveik absoliuti dauguma miestiečių moterų jose vaizduojamos su trumpų plaukų šukuosena, vadina muoju bubikopfo, kuri tarpukariu visoje Europoje ir JAV buvo populiariausia. Kaimo merginos vaizduotos ilgakasės, vyresnio amžiaus moterys – plaukus apsirišusios skarele.³⁵⁸

Į Lietuvą buvo atvežama mados standartus propaguojančių žurnalų, brangių daiktų. O ir šiaip gyventojai keliavo po užsienį, išvykdavo studijuoti, į Lietuvą iš svetur atvykdavo politikos ir verslo atstovų. Jie skleidė tuometes madas ir kartu formavo grožio bei estetikos sampratą. Būtent šis visuomenės sluoksnius tapo ir mados diktatoriumi, ir savotišku jos teisėju. Tarpukario mada skatino, o finansinės išgalės leido Lietuvos gyventojams įsigyti madingų audinių, naujoviško stiliaus drabužių, kepuraičių, avalynės ir *art deco* stiliaus bižuterijos.

Kaune buvo apstu įvairiausių mados salonų, kuriuose madingiausių tendencijų sukneles galima ne tik siūdintis, bet ir nusipirkti parvežtas iš užsienio. V. Putvinskio gatvėje veikia garsiausias Elenos Trejienės salonas, o jau siuvyklą – tai tik rinkis. 1938 metų spauda rašė, kad per metus mūsų damos įsigyja po keturias suknetes, vieną apsiaustą, keturias skrybėlaites, tris poras avalynės ir išleidžia 36 litus parfumerijai.³⁵⁹

Kasdieniam tų metų moters garderobe rasime sukneles, sijonus ir palaidines, kostiumėlius, kelnes, netgi trumpas vasarines kelnes. Suknelės – įvairaus ilgio, tiesios, išlaisvinančios iš korsetų, puoštos klostėmis ir raukiniais. Kitas būdingas akcentas – iškirptė. Sofijos aprangoje matome įvairaus tipo sijonus, išskyrus trumpus, ir iškirptė visose jos suknelėse labai kukli.

358 Polkaitė Giedrė. Reklama Vilniaus ir Kauno spaudoje tarpukariu: daugiau panašumų ar skirtumų? *Sostinė kaip tapatumo simbolis. Vilnius ir Kaunas tarpukario kultūroje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2014, p. 134.

359 *Lietuvaitės ir kitos*. Diena, 1938 06 12, nr. 24, p. 6.

Prezidentas su žmona Sofija dalyvauja renginyje.

Sustabdytas kadras, XX a. 4 deš.

Lietuvos centrinis valstybės archyvas

Sofija Smetonienė su pažįstamais Sofija Oželiene ir plk. Kaziu Oželiu dalyvauja pobūvyje Karininkų ramovėje. Kaunas, 1936 m. vasaris.

V. Bartkienės archyvas

Sofiją, mūvinčią kelnes, matome vaizdo įrašė, kuriame ji užfiksuota jodinėjanti. Greičiausiai tai buvo specialiai tam pasiūtas kostiumas, nes išlikusioje nuotraukoje, kurioje prezidentienė sėdi ant žolės su vyru, ji taip pat avi ilgus jodinėjimo batus (Žr. p. 268).

Negalime teigti, kad Sofija buvo puošėiva. Prezidento šeimos kambarinė Stefanija Vitkauskaitė-Jankauskienė, tarnavusi Smetonų šeimos dvare Užugiryje, yra sakiusi, kad Prezidento žmona nebuvo puošėiva – vieną suknelę galėdavo nešioti ir ištisą savaitę, mėgdavo rengtis tamsiai, dažydavosi ir šukuodavosi taip pat neįmantriai.³⁶⁰ Ilgus metus šeima turėjo taupyti, todėl ji įprato taupyti ir aprangai išleisti ne daugiau, nei reikia reprezentuojant savo statusą. Sofija tikrai kiekvienam renginiui neįsigydavo vis naujos aprangos – su ta pačia suknele ją galime pamatyti ne vienoje nuotraukoje.

Apie taupumą drabužiams liudija ir prezidentienės laišakai. Norėdamos sutaupyti, mat į Kauną iš Paryžiaus atvežti drabužiai gerokai išbrangdavo, Sofija su dukra Marija stengėsi pasinaudoti savo pažintimis Paryžiuje ir diplomatinio pašto gauti užsakytus daiktus. Dažnai tokios pagalbos jos kreipdavosi į Mariją Urbšienę, kuri 1927–1933 metais gyveno Paryžiuje, nes jos vyras Juozas Urbšys ėjo Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje patarėjo pareigas. Viename laiške Sofija buvo prašiusi M. Urbšienės nupirkti jai tuo metu madingą juodą „Kotik“ stiliaus paltą ir net atsiuntusi savo matmenis: juodas „Kotik“ paltas, ilgis 130 cm, krūtinės plotumas – 53 cm, klubai – 60 cm, pečiai – 23 cm. Rankovė 68 cm. 1931 metų kovo 18 dienos laiške M. Urbšienei S. Smetonienė rašė: „Kailinių nebereikia man. Šiaip taip apsiėjau su tais, kuriuos turiu.“³⁶¹

O naujametė naktis Sofijai ir kitoms Kauno ponioms tapdavo rimtu iššūkiu, nes naujųjų sutikimas išsitęsavo iki antros valandos nakties, o kartais ir ilgiau. Gruodžio 31-osios vakarą ji drauge su Prezidentu pasirodydavo Valstybės teatre ir kartu su susirinkusia gausia publika žiūrėdavo tradicinę „Traviatą“. Operai pasibaigus žiūrovai skirstydavosi toliau pramogauti, o Prezidentas su žmona atvykdavo į Karininkų ramovę. 1937 metais Kaune pastčius erdvią karininkų ramovę daugelis svarbiausių miesto renginių, taip pat ir naujųjų metų sutikimas, persikėlė į šią reprezentacinę erdvę.

360 Javaitytė S. 10 faktų apie Prezidentą A. Smetoną, kurie gali nustebinti, 2019 06 29, prieiga per internetą <https://kaunas.kasvyksta.lt/2019/06/29/kultura/8-faktai-apie-prezidenta-a-smetona-kurie-gali-nustebinti/>, žiūrėta 2019 12 30.

361 1931 03 18 S. Smetonienės laiškas M. Urbšienei. LNMB RS F.14-628, I. 1.